GPH S2 01

তর্কবিজ্ঞান - ২

দ্বিতীয় ষাণ্মাসিক

দর্শন

খণ্ড ঃ ১

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

অধ্যাপক (অৱসৰপ্ৰাপ্ত) **শিৱনাথ শর্মা**, দর্শন বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
অধ্যাপক সৌৰভপ্ৰাণ গোস্বামী, দর্শন বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
শ্রীপ্রদীপ খাটনিয়াৰ, সহযোগী অধ্যাপক, দর্শন বিভাগ, কটন বিশ্ববিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষী ঃ ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য, সহকাৰী অধ্যাপক, দর্শন বিভাগ, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
ড° তেজসা কলিতা, সহকাৰী অধ্যাপক, দর্শন বিভাগ, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	*অৰিহণা যোগাইছে*	*ভাষান্তৰকাৰী*
১	অধ্যাপিকা বেগম বিলকিচ্ বানু	জয়ন্ত কুমাৰ, ছমৰীয়া আঞ্চলিক মহাবিদ্যালয়
২ আৰু ৩	ড° প্রণতি দেৰী, বি. বৰুৱা মহাবিদ্যালয়	মাইনু দেৰী বৰুৱা
৪, ৫ আৰু ৭	ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়	মাইনু দেৰী বৰুৱা
৬	ড° যুথিকা দাস, সন্দিকৈ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়	ড° যুথিকা দাস, সন্দিকৈ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়
৮	ড° তেজসা কলিতা	মাইনু দেৰী বৰুৱা
৯	শ্রীপ্রদীপ খাটনিয়াৰ, কটন বিশ্ববিদ্যালয়	মাইনু দেৰী বৰুৱা
১০	মিনাক্ষী শর্মা পাঠক, সন্দিকৈ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়	মাইনু দেৰী বৰুৱা

সম্পাদনা ঃ

বিষয়বস্তু সম্পাদনা ঃ অধ্যাপিকা বেগম বিলকিচ্ বানু, ড° মাইনা শর্মা, ড° প্রণতি দেৰী
ভাষা সম্পাদনা ঃ ড° ৰেখাৰাণী দেৰী, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
গাঁথনিক সম্পাদনা ঃ ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
ড° তেজসা কলিতা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রথম প্রকাশ ঃ ডিচেম্বৰ, ২০১৭

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-ShareAlike4.0 License (International): http.//creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0.

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাঁও, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী-৭৮১ ০১৭; Web : www.kkhsou.in
উপ-মুখ্য কার্যালয় ঃ হাউচ্‌ফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী-৭৮১ ০০৬

এই শিক্ষণ সামগ্রী প্রস্তুতিৰ বাবে আর্থিক অনুদান আগবঢ়োৱা
দূৰ শিক্ষা ব্যুৰো, বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ওচৰত বিশ্ববিদ্যালয় কৃতজ্ঞ।

পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয়

এই পাঠ্যবিষয়টিয়ে আপোনাক দর্শনৰ গুৰুত্বপূর্ণ শাখা হিচাপে বিবেচনা কৰা ‘তর্কবিজ্ঞান’ লগত পৰিচয় কৰাই দিব। তর্ক বিজ্ঞান শব্দটো গ্রীক শব্দ ‘logos’ৰ পৰা আহিছে। এই শব্দটোৰ অর্থ হ’ল চিন্তা অথবা যুক্তি বা বিধি। দর্শনৰ শাখা হিচাপে তর্ক বিজ্ঞানক ধৰা হয়। সেয়েহে ইয়াক মহাবিদ্যালয় আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দর্শন বিভাগসমূহত শিকোৱা হয়। তর্ক বিজ্ঞান দর্শনৰ শাখা হিচাপে যুক্তি বা বিচাৰৰ সৈতে জড়িত। ইয়াক যুক্তিৰ অধ্যয়ন হিচাপে ধৰা হয়। ইয়াৰ উপৰি যুক্তিক চিন্তাৰ এক বিশেষ প্রকাৰ হিচাপে ধৰা হয় বাবে ইয়াক অনুমান বুলি কোৱা হয়।

আমি সঘনে আমাৰ কথা-বার্তাত যুক্তি শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰো। তর্ক বিজ্ঞানক বিচাৰ বা যুক্তিৰ সমার্থক হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। আমি সাধাৰণতে আমাৰ বিচাৰ শুদ্ধ বা অশুদ্ধ নির্ণয় কৰিবলৈ তর্ক বিজ্ঞানৰ সহায় লওঁ। সেয়ে, তর্ক বিজ্ঞানক আমাৰ জীৱনত মত বিচাৰৰ নির্ণায়ক হিচাপে এক বিশেষ সঁজুলি বা প্রণালী হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। সেয়ে, দর্শনৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ শাখা হিচাপে ‘তর্কবিজ্ঞানে’ দার্শনিক অনুসন্ধানবোৰৰ সাৰমর্মটোৰ সৃষ্টি কৰে।

খণ্ড পৰিচয়

এই পাঠ্যবিষয়টি দুটা খণ্ডত বিভক্ত কৰা হৈছে।

এই পাঠ্যবিষয়ৰ প্ৰথম খণ্ডটিত দহটা অধ্যায় আছে। **প্ৰথম অধ্যায়**টো হ'ল **'নিৰপেক্ষ ন্যায়'**। এই অধ্যায়ত সন্নিৱিষ্ট বিষয়সমূহ হ'ল— নিৰপেক্ষ ন্যায়ৰ গঠন, বিন্যাস বা মূৰ্তি বা আকৃতি, ন্যায়ৰ সংস্থান, ভেন চিত্ৰৰ সহায়ত ন্যায় অনুমানৰ বৈধতা নিৰ্ণয়।

দ্বিতীয় অধ্যায়টো হ'ল **'ভেন্ চিত্ৰ'**। এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি ক্ৰমে নিৰপেক্ষ বচন আৰু মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ বচন, শ্ৰেণী আৰু সম্বন্ধ, মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ বচনৰ চাৰিটা প্ৰকাৰ আৰু সিহঁতৰ শ্ৰেণী সম্বন্ধ, পদৰ ব্যাপ্যতা, ভেন্ চিত্ৰ, ভেন্ চিত্ৰৰ ব্যৱহাৰ, এৰিষ্ট'টলীয় আৰু বুলীয়ান দৃষ্টিভঙ্গী, মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ বচনৰ বাবে প্ৰতীকবাদ আৰু চিত্ৰসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

তৃতীয় অধ্যায়টো হ'ল **'নিৰপেক্ষ ন্যায় পৰীক্ষাৰ বাবে ভেন্ চিত্ৰৰ কৌশল'**। এই অধ্যায়ত আলোচনা কৰা বিষয়সমূহ হ'ল— ন্যায় কি ?, ন্যায়ৰ প্ৰকাৰসমূহ, মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ ন্যায়, মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ ন্যায়ৰ গঠন,ন্যায়ৰ সংস্থান, ন্যায়ৰ বিন্যাস।

চতুৰ্থ অধ্যায়টো হ'ল নিৰপেক্ষ ন্যায়ৰ নিয়মাৱলী। এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি নিৰপেক্ষ ন্যায় কি ?ন্যায়ৰ সংস্থান আৰু বিন্যাস, মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ ন্যায়, নিৰপেক্ষ ন্যায়ৰ নিয়মাৱলীৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

পঞ্চম অধ্যায়টো হ'ল **'মৌলিক নিৰপেক্ষ দোষ বা অনুপপত্তি'**। এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি নিৰপেক্ষ দোষ বা অনুপপত্তিসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

ষষ্ঠ অধ্যায়টো হ'ল **'বৈধতাৰ আকাৰগত প্ৰমাণ'**। এই অধ্যায়ত সন্নিৱিষ্ট বিষয়সমূহ হ'ল— বৈধতাৰ আকাৰগত প্ৰমাণ, নিগমনৰ কলা-কৌশল বা প্ৰণালী বা উপায়সমূহ, অনুমানৰ সূত্ৰ আৰু প্ৰতিস্থাপনৰ সূত্ৰ আৰু পাৰ্থক্য, আকাৰগত প্ৰমাণৰ পৰীক্ষা, আকাৰগত নিগমনৰ বাবে সাধাৰণ দিহা বা ইঙ্গিত।

সপ্তম অধ্যায়টো হ'ল **'অনুমানসম্পৰ্কীয় নীতিসমূহ'**। এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি অনুমানসম্পৰ্কীয় নীতিসমূহ, অনুমানসম্পৰ্কীয় নীতিৰ দ্বাৰা সমাধান কৰি উলিওৱা কেতবোৰ উদাহৰণৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

অষ্টম অধ্যায়টো হ'ল **'পুনৰ্বাসন সম্পৰ্কীয় নিয়ম'**। এই অধ্যায়ত আলোচনা কৰা বিষয়সমূহ হ'ল— পুনৰ্বাসন সম্পৰ্কীয় নিয়মসমূহ, পুনৰ্বাসন সম্পকীয় নিয়মৰ দ্বাৰা সমাধান কৰি উলিওৱা কেতবোৰ উদাহৰণ।

নৱম অধ্যায়টো হ'ল **'মৌলিক আকাৰগত নিগমন'**। এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি মৌলিক আকাৰগত নিগমন, সৰল পৰিচয়মূলক নিগমন, আকাৰগত নিগমন গঠনৰ বাবে কৌশল, আকাৰগত নিগমনৰ কেতবোৰ উদাহৰণৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

দশম অধ্যায়টো হ'ল **'সিদ্ধান্ত প্ৰণালী'**। এই অধ্যায়ত থকা বিষয়সমূহ হ'ল— সিদ্ধান্ত ক্ষমতা, প্ৰমাণ এক সিদ্ধান্ত প্ৰণালী হয়নে ? সত্যতাতালিকা বা সত্যফলক পদ্ধতি, পৰোক্ষ সত্যফলক পদ্ধতি, 'সংযুক্ত স্বাভাৱিক ৰূপ'লৈ পৰিৱৰ্তন।

এই পাঠ্যবিষয়টি অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ লগে লগে সোঁ তথা বাঁওফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰে মূল পাঠত উল্লেখ থকা দৰকাৰী ধাৰণাসমূহ সৰল অৰ্থত বুজি পোৱাত সহায় কৰিব। **'জানি থোৱা ভাল'** বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূৰ্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। আকৌ, প্ৰতিটো শাখাৰ অধ্যয়নৰ অন্তত **'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ'** যোগে আগবঢ়োৱা প্ৰশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে স্বপৰীক্ষণৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্ৰশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া **'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান'**ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে **'অধিক জানিবলৈ'** শিতানত উল্লেখ থকা গ্ৰন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত কেইটিমান **'আৰ্হি প্ৰশ্ন'** তুলি দিয়া হৈছে।

বিষয়সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ১ ঃ **নিৰপেক্ষ ন্যায়** ৭ - ১৬

নিৰপেক্ষ ন্যায় ঃ নিৰপেক্ষ ন্যায়ৰ গঠন; বিন্যাস বা মূর্তি বা আকৃতি; ন্যায়ৰ সংস্থান; ভেন্ চিত্ৰৰ সহায়ত ন্যায় অনুমানৰ বৈধতা নির্ণয়

অধ্যায় ২ ঃ **ভেন্ চিত্ৰ** ১৭ - ৩৫

নিৰপেক্ষ বচন আৰু মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ বচন; শ্রেণী আৰু সম্বন্ধ; মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ বচনৰ চাৰিটা প্রকাৰ আৰু সিহঁতৰ শ্রেণী সম্বন্ধ; পদৰ ব্যাপ্যতা; ভেন্ চিত্ৰ; ভেন্ চিত্ৰৰ ব্যৱহাৰ; ইতিহাস; এৰিষ্টটলীয় আৰু বুলীয়ান দৃষ্টিভঙ্গী; মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ বচনৰ বাবে প্রতীকবাদ আৰু চিত্রসমূহ

অধ্যায় ৩ ঃ **নিৰপেক্ষ ন্যায় পৰীক্ষাৰ বাবে ভেন্ চিত্ৰৰ কৌশল** ৩৬ - ৪৯

ন্যায়; ন্যায়ৰ প্রকাৰসমূহ; মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ ন্যায়; মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ ন্যায়ৰ গঠন; ন্যায়ৰ সংস্থান; ন্যায়ৰ বিন্যাস

অধ্যায় ৪ ঃ **নিৰপেক্ষ ন্যায়ৰ নিয়মাৱলী** ৫০ - ৫৮

নিৰপেক্ষ ন্যায় কি? ঃ ন্যায়ৰ সংস্থান আৰু বিন্যাস, মানবিশিষ্ট নিৰপেক্ষ ন্যায়; নিৰপেক্ষ ন্যায়ৰ নিয়মাৱলী

অধ্যায় ৫ ঃ **মৌলিক নিৰপেক্ষ দোষ বা অনুপপত্তি** ৫৯ - ৬৬

নিৰপেক্ষ দোষ বা অনুপপত্তিসমূহ

অধ্যায় ৬ ঃ **বৈধতাৰ আকাৰগত প্রমাণ** ৬৭ - ৮৩

বৈধতাৰ আকাৰগত প্রমাণ; নিগমনৰ কলা-কৌশল বা প্রণালী বা উপায়সমূহ; বুৎপাদন সূত্র ঃ অনুমানৰ সূত্র; বুৎপাদন সূত্র ঃ প্রতিস্থাপনৰ সূত্র; প্রতিস্থাপন বা পুনৰ স্থাপন আৰু উপকল্পন বা স্থান নিবেশনৰ পার্থক্য; অনুমানৰ সূত্র আৰু প্রতিস্থাপনৰ সূত্রৰ মাজৰ পার্থক্য; আকাৰগত প্রমাণৰ পৰীক্ষা; আকাৰগত নিগমনৰ বাবে সাধাৰণ দিহা বা ইঙ্গিত

অধ্যায় ৭ ঃ **অনুমান সম্পর্কীয় নীতিসমূহ** ৮৪ - ৯৩

অনুমান সম্পর্কীয় নীতিসমূহ; অনুমান সম্পর্কীয় নীতিৰ দ্বাৰা সমাধান কৰি উলিওৱা কেতবোৰ উদাহৰণ

অধ্যায় ৮ ঃ **পুনর্বাসন সম্পর্কীয় নিয়ম** ৯৪ - ৯৯

পুনর্বাসন সম্পর্কীয় নিয়মসমূহ; পুনর্বাসন সম্পর্কীয় নিয়মৰ দ্বাৰা সমাধান কৰি উলিওৱা কেতবোৰ উদাহৰণ

অধ্যায় ৯ ঃ **মৌলিক আকাৰগত নিগমন** ১০০ - ১০৯

মৌলিক আকাৰগত নিগমন; সৰল পৰিচয়মূলক নিগমন; আকাৰগত নিগমন গঠনৰ বাবে কৌশল; আকাৰগত নিগমনৰ কেতবোৰ উদাহৰণ

অধ্যায় ১০ ঃ **সিদ্ধান্ত প্রণালী** ১১০ - ১২২

সিদ্ধান্ত ক্ষমতা; প্রমাণ এক সিদ্ধান্ত প্রণালী হয়নে?; সত্যতা তালিকা বা সত্যফলক পদ্ধতি; পৰোক্ষ সত্যফলক পদ্ধতি; 'সংযুক্ত স্বাভাৱিক ৰূপ'লৈ পৰিৱর্তন